

Orebladet

Årg. 18

Nr. 2 – 2015

Medlemsblad for Trøndelagsavdelingen
av Norsk Botanisk Forening

Primula i Trøndelag – Åkersennep

OREBLADET ISSN 1501-4924

Orebladet utgis av: Norsk
Botanisk Forening,
Trøndelagsavdelinga (NBF-TLA)

Postadresse: NTNU
Vitenskapsmuseet, Seksjon for
naturhistorie, 7491 Trondheim

e-post adresser:
orebladet@nbftla.org
Foreningen:
post@nbftla.org

Nettadresse:
<http://www.nbf-tla.org>

Redaktør: Ingar Pareliusson

Abonnement: Bladet utgis med to nummer i året. For medlemmer av Trøndelagsavdelingen av NBF inngår Orebladet i medlemskapet. Abonnementspris for ikke-medlemmer er for 2015 kr 200,- (abonnementet løper til det blir sagt opp).

Manuskripter: Manuskripter kan gjerne sendes som vedlegg til e-post, eller sendes i posten maskinskrevet eller tydelig håndskrevet. Enkel linjeavstand. Overskrifter utheves. Norske plantenavn skal brukes der disse finnes. Latinske navn skal stå i kursiv etter det norske navnet uten bruk av bindestrek eller parentes.

Illustrasjoner Redaksjonen ønsker illustrasjoner i form av strektegninger, diagrammer eller foto (enten digitale, papirkopier eller dias). Merk foto som

skal returneres med navn og returadresse.

Frist for manuskripter

Vårnummer: 1. mai. Høstnummer: 1. november

Styret i NBF-TLA: Inger Gjærevoll, leder og kasserer. Malene Østreng Nygård, Nestleder og kontaktperson FNF. Egil Ingvar Aune, styremedlem. Solfrid Helene Lien Langmo, Ansvarlig for florakartleggingen. Marie Uhlen Maurset, Sekretær. Bjørn Sæther, Ansvarlig for villblomstens dag.

Ekskursjonskomité: Sigmund Sivertsen, Patrick Nilsen, Einar Værnes (medansvarlig for lokalfloraprojektet).

Revisorer: Jan Erik Kofoed og Ottar Michelsen

Valgkomité: Berit Forbord Moen, Anders Lyngstad

e-postadresse? Om du sender en e-post til oss vil du bli påminnet om møter, ekskursjoner og andre foreningsaktiviteter. Husk å gi oss beskjed om du bytter epostadresse.

Forside: Marianøkkelblom ©
Trond Kristoffersen

Viltvoksende *Primula*-arter i Midt-Norge

*Bildene og tekst av
Trond Kristoffersen.*

Vårblomstene er et sikkert tegn på at sommeren er i anmarsj, og er derfor populære. Noen av de mest populære er våre viltvoksende primula-arter. Det latinske slektsnavnet *Primula* er en avledet form av *primus*, som betyr den første. Slektsnavnet viser til at disse plantene ofte er de første som blomstrer om våren.

Slekten *Primula* er først og fremst kjent for det som på latin kalles for *heterostyli*. Ved denne betegnelsen forstår vi det forholdet at vi har to forskjellige typer blomster fordelt på forskjellige individer innen samme art. Noen blomster har lang griffel og støvbærere sittende nede i kronrøret. Andre blomster har kort griffel, men til gjengjeld sitter arret og støvknappene helt opp i kronrøret. Konstruksjonen er for å sikre kryssbestøvning. Insekter som flyr fra plante til plante for å suge honning får blomsterstøv avsatt på to forskjellige steder på kroppen, og de utfører på denne måten kryssbestøvning i flere etasjer. Ikke alle primula-arter er *heterostyle*. De nordiske fjellplantene fjellnøkleblom *Primula scandinavica* og smalnøkleblom *Primula stricta* er *homostyle*, og

har bare en type blomster.

Primula-artene kalles for nøkleblom på norsk. Navnet nøkleblom viser til at blomsterskjermen kan minne om et nøkkelknippe som husfruen bar i sitt belte i gammel tid. Blomsterskjermen minner ikke om en moderne nøkkel, men om en gammel type som ble brukt i boltlåser. Slike boltlåser er kjent helt tilbake til romertiden.

Nøkleblom-artene inneholder blant annet det slimløsende stoffet saponin. Saponin er giftig, og beitende dyr unngår nøkleblom-artene. Te- og uttrekk fra plantene er blant annet brukt mot luftveisinfeksjoner. Bladene inneholder vitamin C, og er blant annet brukt som middel mot skjørbuk.

Flertallet av primula-artene i verden er fjellplanter. I Norge har vi seks viltvoksende arter, tre lavlandsarter og tre fjellarter. De tre lavlandsartene, kusymre *Primula vulgaris*, marianøkleblom *Primula veris* og hagenøkleblom *Primula elatior*, finnes alle i Trøndelag. Av fjellartene finnes fjellnøkleblom *Primula scandinavica* og smalnøkleblom *Primula stricta* i Trøndelag. Den tredje fjellarten, finnmarksnøkleblom *Primula nutans*, har en nordøstlig utbredelse i Norge, og finnes kun i Nord-Troms og Finnmark.

Kusymre *Primula vulgaris*

Kusymre er en vakker plante, som blir mellom 5-15 cm. Bladene er store og omvendt eggrunde. Blomstene er store og lysegule på lange skaft, som etterhvert blir liggende. De liggende skaftene er en tilpasning til maurspredning av frøene. Kusymre er i Norge en utpreget kystplante, som finnes fra Aust-Agder til Rissa i Sør-Trøndelag. Den har også ett voksested på Sømna i Nordland. Kusymre trives best i frisk jord i åpen løvskog, kratt og grasmark. Det latinske artsnavnet *vulgaris*,

betyr vanlig. Men kusymre er ikke vanlig, slik at navnet er noe misvisende. Kusymre het tidligere *P. acaulis*, som betyr uten stengel. *Acaulis* er et mer passende navn på kusymre, fordi planten mangler den fellesstilken som kjennetegner de andre viltvoksende primula-artene i Norge.

Kusymre er en av Vestlandets vakreste planter. Symre er avledet av sommer. Navnet forteller at når kusymra blomstret var sommeren kommet så langt at kyrne kunne slippes på beite.

Bildene av kusymre er tatt i Stadsbygd i Rissa 16. mai 2015.

Marianøkleblom *Primula veris*

Marianøkleblom er en av de mest populære vårplantene på Østlandet og i Trøndelag. Den er forholdsvis storvokst og blir mellom 10 til 30 cm høy. Bladene er store, eggformet, og bredest ved grunnen. Planten har 3-10 kortskaftede blomster i en skjerm. Blomstene er lysgule. Kronen er klokkeformet med oransje flekker. Marianøkleblom vokser i åpen urterik skog, tørr eng og beitemark på næringsrik grunn. Marianøkleblom er forholdsvis vanlig på Østlandet, og finnes spredt nord til Inderøy i Nord-Trøndelag. På Vestlandet

og i Nord-Norge er utbredelsen mer tilfeldig, her mest forvillet fra hager.

Det latinske navnet *veris* betyr vår. Marianøkleblom er forbundet med myter og diktning. Mytene om planten går helt tilbake til før-kristen tid og livets og fruktbarhetens gud Frøya. Etter reformasjonen gikk mytene om Frøya over til jomfru Maria. Jomfru Maria hadde et knippe gullnøkler som kunne åpne alle låser. Da hun mistet nøklene vokste det opp en gyllen plante der nøklene hadde ligget, derav navnet Marianøkleblom.

Bildene av marianøkleblom er tatt i Ringvebukta i Trondheim 1. juni 2015.

Hagenøkkeblom *Primula elatior*

Hagenøkkeblom er en litt sydligere art enn marianøkkeblom, og som naturlig viltvoksende art går den ikke lenger nord enn til Danmark og Skåne i Sverige. Den er av samme størrelse som marianøkkeblom, og blir mellom 10 til 30 cm høy. Bladene er avlange og bredest på midten. Planten har 3-12 kortskaftede blomster i en skjerm. Blomsten til hagenøkkeblom er lysere gul, noe større og mer åpen enn blomsten til marianøkkeblom. Den mangler også de oransjegule flekkene som kjenner marianøkkeblom.

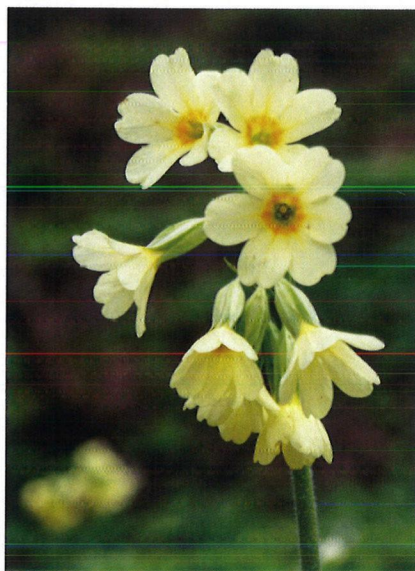
Hagenøkkeblom er en innført prydpant, fordelt på flere underarter (to i Norge). Den vanligste underarten er lundnøkkeblom *P. elatior* ssp. *elatior*. Lundnøkkeblom er hardfør, og er i Alpene funnet i en høyde av 2 600 moh.

Hagenøkkeblom er naturalisert flere steder i Norge, og finnes i kyst- og dalstrøk helt nord til Finnmark.

Den er vanligst i Trøndelag, i deler av Nordland og i Troms. Hagenøkkeblom trives i plener, eng og åpen løvskog på næringsrik grunn.

Det latinske navnet *elatior* betyr høyere. I Trondheim er hagenøkkeblom vanlig flere steder. Her vokser den som regel sammen med hvitveis.

Bildene av hagenøkkeblom er tatt i Strindamarka i Trondheim 2. mai 2015.

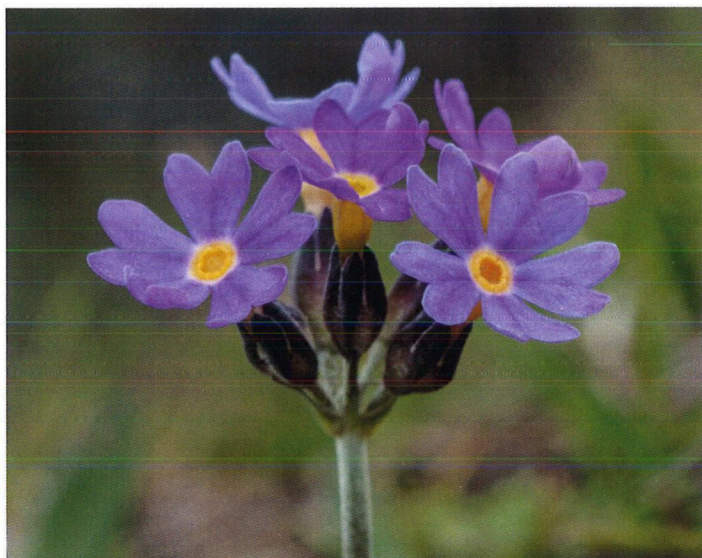
Fjellnøkleblom *Primula scandinavica*

Mens lavlandets nøkleblomster er gule, er fjellets nøkleblomster fiolette. Fjellnøkleblom er en av vårplantene på fjellet, og blir mellom 5 til 15 cm høy. Planten består av en bladrosett og en høyreist stilk med en samling med blomster i toppen. Øverste delen av stengelen og bladene er melete på undersiden.

Fjellnøkleblom vokser i berg, bekkekanter og reinroseheier. Den er svakt bisentrisk. I sør finnes den fra Ryfylke til Verdal i Nord-

Trøndelag, og i nord fra Hattfjelldal i Nordland til Varanger i Finnmark. Fra Trøndelag og nordover vokser den også i lavlandet. Høyeste noterte voksested er 1560 moh. i Sunndalsfjellene.

Det latinske navnet *scandinavica* betyr fra Skandinavia. Fjellnøkleblom finnes kun i Skandinavia, og er derfor endemisk for dette området. En nærstående art, skotsk nøkleblom *Primula scotica*, vokser i Skottland og på Orknøyene. Fjellnøkleblom er vanlig på Dovrefjell og finnes spredt i Trollheimen. Bildene av fjellnøkleblom er tatt 26. juni 2011 på Midtre Knutshø på Dovrefjell, 1288 moh.

Smalnøkleblom *Primula stricta*

Smalnøkleblom ligner fjellnøkleblom, men er spinklere. Den blir mellom 5 til 20 cm høy. I motsetning til fjellnøkleblom mangler smalnøkleblom mel (eller har svært lite mel) på undersiden av bladene. Smalnøkleblom vokser i fuktig grasmark, elve- og bekkekanter, mest på kalkrik grunn.

Smalnøkleblom er mer sjelden enn fjellnøkleblom, og har en østlig utbredelse i Norge. I sør vokser den fra Alvdal i Hedmark til Tydal i

Sør-Trøndelag, og i nord fra Grane i Nordland til Øst-Finnmark. Høyeste noterte voksested er 1470 moh. på Dovrefjell.

- Det latinske navnet *stricta* betyr stivt opprett. På Dovrefjell er smalnøkleblom funnet ved Hjerkinnhøe, og har mange forekomster langs Driva og spredte forekomster øst for Drivdalen. I Trollheimen er den bare funnet ett sted, ved Grøafjellet vest for Trollheimshytta.

Bildene av smalnøkleblom er tatt i Unndalen sør for Orkelsjøen 2. juli 2011, 1031 moh.

Litteratur og kilder

- Fægri, Knut, *Norges planter 3 bind* (1970), J.W. Cappelens Forlag.
- Jacobsen, Arne, *Fjellplantene i Dovrefjell og Trollheimen* (2014), Akademika forlag.
- Jørgensen, Per mfl., *Norges Planter 4 bind* (1992), J. W. Cappelen's Forlag.
- Lagerberg / Holmboe / Nordhagen, *Vår ville planter 8 bind* (1952), Johan Grundt Tanum Forlag.
- Lid, Johannes / Lid, Dagny Tande, *Norsk Flora* (2005), 7. utgave ved Reidar Elven, Det Norske Samlaget.
- Mossberg, Bo / Stenberg, Lennart, *Gyldendals store Nordiske Flora* (2012), Gyldendal Norsk Forlag.
- Nilsson, Örjan, *Nordisk fjellflora* (1995) Norsk utgave ved Reidar Elven, Cappelen Fakta.
- Skard, Olav, *Ville vekster i kulturhistorien* (2003), Landbruksforlaget.

www.artsdatabanken.no

Åkersennep *Sinapis arvensis*: gammelt ugress får nye sjanser

Tekst og bilder: Eli Fremstad

Biskop Gunnerus i Nidaros bispedømme observerte i sin tid at «Aaker-senep» var vanlig i kornåkre (Gunnerus 1766). Da jeg var florastudent i Bergen vel 210 år senere, var åkersennep for en student på Vestlandet bare noe som eksisterte på ark i studieherbariet. Vi hadde ikke sjanse til å se den i levende live, bl.a. fordi vi knapt var borti en kornåker der i vest. I mange år forble åkersennep en art som jeg pugget meg til foran floraeksamen, og så lot gå i glemmeboken. Den ble liksom aldri en del av den levende floraen. Om jeg ikke glemte den fullstendig, så ble jeg iallfall litt overrasket da jeg for et par år siden kom over den i Stjørdal på et leirete jorde der man forberedte boligbygging. Siden har jeg funnet den spredte steder rundt Trondheimsfjorden: i Ørland (minst tre lokaliteter i Brekstad), Trondheim (ved Nedre Elvehavn), Levanger (Skogn) og Verdal (ikke langt fra Verdal kirke). (Nok et par steder har jeg sett den under bilkjøring, uten at jeg har stanset eller notert stedet.)

Anlegg av gangvei i Skogn i Levanger førte i 2015 til oppblomstring av åkersennep.

De nevnte funnstedene har jeg besøkt en rekke ganger flere år før åkersennepen ble funnet. Så hvorfor for så jeg den ikke tidligere?

Fra perioden 1760–69 finnes det ifølge funnstatistikken for åkersennep i Artskart bare to stk. informasjon (heretter kalt funn: belegg eller observasjon). Frem til 1860 foreligger det fra null til fire funn per tiår. Fra og med 1860 til 1899: 12–46 pr. tiår (i snitt 28 funn pr. år), 1900–1979: 75–195 pr. tiår (i snitt 131), fra 1980 til

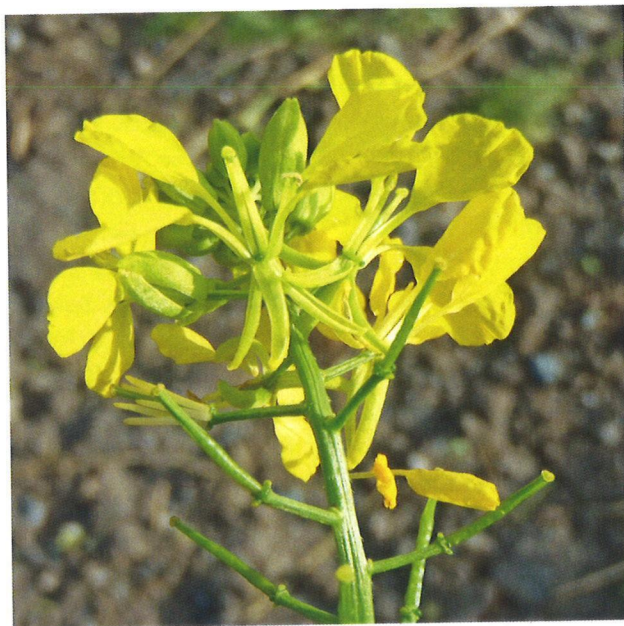
2009: 56–75 (i snitt 64). 62 funn er kommet inn etter 2010. Det kan se ut til at arten hadde en «storhetstid» fra 1900 til 1980. Men: tallene forteller bare hva som er funnet og rapportert, ikke om alle stedene åkersennep har vokst uten at noen rapporterte den. Likevel kan det nok være at Lid & Lids (2005) beskrivelse har noe for seg: «Innført åkerugras, på vegkantar og skrotemark, bufast. Tidlegare vanleg i låglandet og spreidd i fjelldalane og i N-Noreg, men har

vorte noko mindre vanleg i seinare år.» Dersom det siste er tilfellet, har jordbruket grunn til å glede seg. I mange tiår var åkersennep et så leit ugress i innmark at den ble gjenstand for Korsmos (1925) grundige forskning. Som mange andre ugress er åkersennep blitt

bekjempet gjennom frørensing, jordbearbeiding, dyrkingsteknikker og plantevernmidler. Etter at den tilsynelatende har vært nesten borte fra kulturlandskapet i Trøndelag i en del år, dukker den nå opp her og der.

Åkersennep blir vel en halv meter høy. Den er bladrik; bladene varierer fra hele og grovtannete til flikete.

Gullgule blomster med karakteristisk nedhengende begerblad.

Det foregår en omfattende anleggsvirksomhet rundt oss. Mange store og mindre terrenginngrep velter og skraper frem jordlag som ikke har sett dagslys på en del år.

Alle stedene jeg har samlet åkersennep de siste sesongene er skrotemark som følge av veiutvidelse, etablering av gangvei eller felt som klargjøres for boligbygging. Som for meldestokk *Chenopodium album* (Fremstad 2015) er det arealinngrep og flytting av jordmasser som bereder grunnen for en viss oppblomstring av åkersennep. Den kan bli kortlevd på

de stedene jeg har funnet den. Allerede denne sommeren var flere av populasjonene redusert til små rester av det som fantes i fjor eller forfjor.

Åkersennep er ettårig. Den spirer med frø som ligger øverst i jorden, vokser opp og visner ned utpå høsten, eventuelt med blomstring og frødannelse underveis. Noen ganger kommer den så sent i gang med veksten at den ikke rekker å få modne frø før vinteren kommer. Men andre ganger må det lykkes, for bl.a. Korsmo (1925) fastslo at åkersennep hadde spirt fra frø i et

område som hadde ligget ubrukt og urørt i over 30 år. Andre undersøkelser hadde vist at åkersennep har frø som kan ligge i jorden en årrekke med spireevnen i behold, om ikke så lenge som flere tiår, så iallfall nok til at arten kan danne en varig frøbank. Det er nok aktivisering av lokale frøbanker gjennom inngrep i kulturlandskap, fortrinnsvis der det tidligere har vært åker, som er grunnen til at åkersennep nå dukker opp her og

der. Arten har tidligere vært særlig knyttet til kornåkrer, der den tok plass, næring og vann fra kulturplantene. Frøene ble modne (hvis de ble modne) samtidig med kornet og på flere vis spredt med avlingen. De kan passere fordøyelsessystemet til buskap og fugl uten å ta skade. Dessuten kan sopp og skadeorganismer på åkersennep blir overført til de artene som dyrkes. Derfor er den blitt bekjempet.

Skulpene har et bredt nebb ytterst. Når skulpene er modne, buler hvert enkelt frø ut i skulpeveggen. Foto fra midt i oktober 2015; da var dissc skulpene ennå ikke modne.

Hvordan kan frøene ligge i jorden i årevis og spire etter lang tid? Det er sikkert forsket på dette etter Korsmos tid, noe jeg ikke har sjekket. Men han mente at frøenes spireevne ble best bevart når frøene havnet i litt dypere jord der det er liten tilgang på oksygen, men bedre tilgang på CO₂ og små svingninger i jordfuktighet og temperatur. Dessuten må frøskallet være nokså hardt og fettinnholdet i frøet rimelig høyt.

Hos Lid & Lid (2005) beskrives åkersennep som «bufast», dvs. at den er stabil: formerer seg jevnlig og holder seg på stedet. Det kan vel være riktig, når en betrakter landet eller regioner under ett. I Norsk rødliste for arter 2010 (den for 2015 er like rundt hjørnet) står åkersennep i kategori LC (least concern) og betegnes som livskraftig. Men i dagens kulturlandskap er den egentlig livskraftig bare om den får hjelp av gravemaskiner og andre som lager vei i jordvelling.

Litteratur

Fremstad, E. 2015. Ukrutt forgår ikke: om meldestokk *Chenopodium album*. Orebladet 18-1: 14-20.

Gunnerus, J.E. 1766. Flora Nor-

vegica. 1. Nidaros. 96 + 4 s., plansjer

Korsmo, E. 1925. Ugress i nutidens jordbruk. Økologiske og praktiske undersøkelser. Cappelen forlag, Oslo. 694 s.

Lid, J. & Lid, D.T. 2005. Norsk flora. 7. utg. ved Reidar Elven. Det norske samlaget, Oslo. 1230 s.

Møteprogram vår 2016

Møtene er åpne for både medlemmer og andre, og arrangeres i auditoriet i Suhmhuset på NTNU Vitenskapsmuseet kl 19.00.

1. februar Artsobservasjoner, floravokteri og truede planter i Trøndelag. Honorata Kaja Gajda. Honorata er ansatt i Norsk Botanisk Forening der hun jobber som floravokterkoordinator. Honorata gir oss et innblikk i floravokteri og lokaliteter for truede planter i Trøndelag, om tid får vi også et lynkurs i bruk av artsobservasjoner.no.

Månedens art: Jåblom (*Parnassia palustris*) av Egil Ingvar Aune.

7. mars Forstyrrelser fra smågnagere påvirker rekruttering av frøplanter i fjellet og Års-møte Kristin Odden Nystuen. Kristin skrev masteroppgave ved NTNU i samarbeid med NINA om hvordan forstyrrelser fra smågnagere påvirket forekomst av frøplanter somrene 2011 og 2012, altså under og etter det store smågnageråret i 2011. Registreringene ble gjort i lesider og snøleier i lav-alpin sone både på Dovrefjell og i Børgefjell. Kristin er nå stipendiat ved Nord Universitet / NTNU og jobber med gjengroing av vier på Dovrefjell og hvilke konsekvenser dette har for frøplanteregenerering i plantesamfunn utsatt for gjengroing.

4. april En botanisk vandring vestenfor vest i Irland. Jørn Erik Bjørndalen. Jørn Erik er pensjonert førsteamanuensis i naturvern og økologi (Ås), med hovedfag i botanikk fra Universitetet i Bergen. Han har også arbeidet i Sogndal og for NORAD i Tanzania. Jørn Erik har spesielt arbeidet med ulike aspekter med det nordiske kalklandskapet med bl.a. verneplaner for kalkfuruskog i Norge og Sverige. Han har gjesteprofessor ved Trinity College i Dublin, og har foretatt utallige rei-

ser til Vest-Irland.

Månedens art: fjellsmelle (*Silene aucaulis*) av Øystein Hjorthol Opedal.

1258. *Lycopodium clavatum* L.
Common Clubmoss.

2. mai Plukk din egen medisin! Noen spennende medisinerplanter i midtnorsk natur. Rolf Hjelmstad er botaniker med utdannelse fra Universitetet i Trondheim. Han driver i dag en allsidig virksomhet som urtemedisinsk sakkyndig, terapeut og naturfotograf. I tillegg er han forfatter og kurs-/foredragsholder. Han er ansvarlig for nettstedet urtekilden: www.rolv.no sammen med Christina Helmstad. Urtekilden er et

frittstående informasjonssenter for urtemedisin. På nettstedet finner du mye generell informasjon om urtemedisin og detaljerte opplysninger om en rekke medisin-

planter.

Månedens art: myk kråkefot (*Lycopodium clavatum*) av Rolf Hjelmstad.

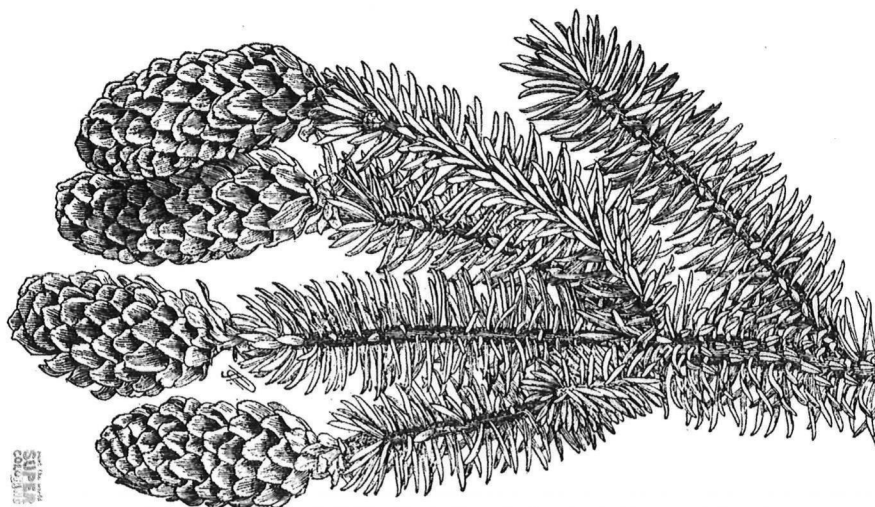

Info fra styret

Sitkadugnad 1. – 3. april Bli med på sitkadugnad for å redde kystlyngheiene på Stokkøya. Sitkagran, et fremmed treslag som sprer seg i åpent kystlandskap og fortrenger de åpne kystlyngheiene. Nå kan du bli med på sitkadugnad og lære mer om hvordan fremmede treslag truer naturmangfoldet.

Det er tredje året at det arrangeres dugnad for å fjerne sitkagran fra Stokkøya.

Det blir ny ryddedugnad av sitkagran på Stokkøya 1. – 3. april. Det settes opp felles transport fra Trondheim. Mer info om dugnaden og påmelding kommer senere. Følg med på nettsidene til botaniskforening. Vi sender også ut ein epost med påminning, men sett av tidspunktet nå.

Kommuneblomstboka Det er mulig å kjøpe kommuneblomstboka som nå selges for 100 kr stk. Det er mulig å kjøpe boka på medlemsmøter, andre arrangementer, eller vi sender dem per post (porto kommer i tillegg).

Forlaget skriver om boka:

”Fra løvetann til sibirstjerne”, en bred presentasjon av de 48 trønderske kommuneblomstene, er et pionerarbeid av botaniker og lektor Inger Gjærevoll, i samarbeid med Norsk Botanisk Forening, Trøndelagsavdelingen.

Med sin informative og lett skrevne tekst bringer boken faglig kunnskap om blomstene og om

hvorfor de er valgt for den enkelte kommune, og gjennom de vakre bildene får leseren nærkontakt med et viktig utsnitt av den trønderske floraen.

En bok for økt innsikt og gode opplevelser, til glede, inspirasjon og nytelse.

I denne vakre boken presenterer botaniker Inger Gjærevoll de 48 trønderske kommuneblomstene i bilder og tekst. I tillegg blir hver kommune presentert med hovedopplysninger om befolkning, kultur- og næringsutvikling, natur og landskap. En bok for alle som er interessert i blomster og livskraftige lokalsamfunn.

Svanholm Olav Dahle

Bugges vei 6B

7051 TRONDHEIM

Returadresse:

Norsk botanisk forening
Trøndelagsavdelingen
Vitenskapsmuseet
Seksjon for naturhistorie
7491 Trondheim

Innhold

Viltvoksende <i>Primula</i> -arter i Midt-Norge	3
Åkersennep <i>Sinapis arvensis</i> : gammelt ugress får nye sjanser	14
Møteprogram vår 2016	19
Info fra styret	21